

A KÖLCÖNSZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGÉNEK JOGKÖVETKEZMÉNYE¹

Gárdos Péter

A bíróságok az elmúlt években számtalan aspektusát vizsgálták a devizakölcsön-szerződések érvénytelenségének. Mind ez idáig nem került sor azonban annak a vizsgálatára, hogyan kell levonni a kölcsönszerződés érvénytelenségének a jogkövetkezményét abban az esetben, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé. A kölcsönszerződés nem dolog tulajdonjogának átruházására, hanem idegen pénz használatára irányuló jogviszonynak minősül, így az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti irreverzibilitása okán kizárt. A 2008-as gazdasági válság következtében a perek túlnyomó részében – ettől eltekintve is – az eredeti állapot helyreállíthatatlanságát kellene megállapítani utólagos irreverzibilitás miatt, mivel az eredeti állapot helyreállítását kérő fél a kapott kölcsön visszafizetésére nem lenne képes. Végül pedig az eredeti állapot helyreállíthatatlansága következik a jogviszonyból fakadó követelések (részbeni) elévüléséből is. Az eredeti állapot helyreállíthatatlansága következtében – ha az érvénytelenség oka nem küszöbölhető ki – a szerződést az ítélethozatalig hatályossá kell nyilvánítani. Ilyen esetekben a bíróság az ítéletében állapítja meg a kirovó pénznem alapulvételével az adós fennálló tőketartozását, és ennek megfizetésére kötelezi a bíróság az adóst.

JEL-kódok: K120, K22

Kulcsszavak: szerződési jog, gazdasági jog, érvénytelenség

1. BEVEZETÉS

A bíróságok az elmúlt években számtalan aspektusát vizsgálták a *devizakölcsön-szerződések érvénytelenségének*. A perekben hozott ítéletek mellett a Kúria kollégiumi véleményt és jogegységi határozatot is hozott. A 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségét, a 6/2013. Polgári jogegységi határozat (a továbbiakban: PJE) a devizakölcsön-konstrukció érvényességét és az érvénytelenség egyes jog

¹ A jelen cikk a *Jogtudományi Közlönyben* megjelent tanulmány átdolgozott változata (GÁRDOS PÉTER: A kölcsönszerződés érvénytelenségének jogkövetkezménye. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/11., pp. 504–514.).

következményeit, a 2/2014. Polgári jogegységi határozat pedig ismét az egyoldalú szerződésmódosítás és az árfolyamrész tisztességtelenségének kérdését vizsgálta. Mind ez idáig nem került sor annak a vizsgálatára, hogyan kell levonni a kölcsönszerződés érvénytelenségének a jogkövetkezményét abban az esetben, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé.

E kérdés vizsgálatára jött létre 2014-ben *joggyakorlat-elemző csoport* a Kúrián. Bár a vizsgálat várhatóan kevés hatással bír majd a devizaalapú fogyasztói kölcsönökre, mivel ezekre a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény és a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény a polgári jog általános szabályaitól jelentős mértékben eltérő szabályokat rögzít. E körön túl azonban *a döntés komoly relevanciával bír.*²

2. A SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGÉNEK JOGKÖVETKEZMÉNYEI ÁLTALÁBAN

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) és a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Új Ptk.) meg lehetőségen tömören rendelkezik az érvénytelenség jogkövetkezményeiről, ezért e körben számos kérdésben jelentős bizonytalanság alakult ki. E bizonytalanságot kívánta csökkenteni az érvénytelenség jogkövetkezményeit vizsgáló 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény (a továbbiakban: PK vélemény), amely 2010-ben jelent meg, és az Új Ptk. érvénytelenségi szabályait kívánta megelőlegezni.

Az érvénytelenségnek vannak a törvény erejénél fogva automatikusan és kizárólag kérelemre érvényesülő jogkövetkezményei.

Automatikus jogkövetkezmény, hogy érvénytelen szerződésre jogosultságot alapítani és a szerződés teljesítését követelni nem lehet.³ E rendelkezés azt jelenti, hogy ha a bíróság egy perben észleli, hogy a per tárgyát képező szerződés érvénytelen, akkor az érvénytelen szerződés alapján nem fogja kötelezni a felet teljesítésre. En-

² A jelen cikk lezárását követően fogadta el a joggyakorlat-elemző csoport az összefoglaló véleményét. A joggyakorlat-elemző csoport is arra a megállapításra jutott, hogy a 2014. évi XXXVIII. és 2014. évi XL. törvényre tekintettel, a vizsgált kérdéseknek a konkrét perekben csekély lesz a jelentősége. Erre tekintettel, a joggyakorlat-elemző csoport pusztán a jelentés közzétételéről döntött, kollégiumi vélemény elfogadását azonban nem látta szükségesnek.

³ Új Ptk. 6:108. § (1) bek. Bár a Ptk. e tételt nem rögzítette, a PK vélemény 2. pontja ugyanígy rendelkezett.

nél többet azonban az ítélet csak abban az esetben fog tartalmazni, ha valamelyik fél kéri a bíróságtól az érvénytelenség jogkövetkezményének a levonását.

Az érvénytelenség kérelemre érvényesülő jogkövetkezménye a Ptk. alapján háromféle lehetett: a szerződés bíróság által történő érvényessé nyilvánítása, az eredeti állapot helyreállítása, valamint a szerződés ítélethozatalig történő hatályossá nyilvánítása.⁴ Az Új Ptk. ezen egyetlen ponton változtat: az szerződés hatályossá nyilvánítása helyett az alaptalan gazdagodás pénzbeni megtérítéséről rendelkezik.⁵ Míg a bíróságok rendszerint a felek kérelmeihez kötve vannak, ez az érvénytelenség jogkövetkezményei esetén csak részben érvényesül. A bíróság ugyanis az érvénytelenség jogkövetkezményeiről a fél kérelmétől eltérő módon is rendelkezhet; nem alkalmazhat azonban olyan megoldást, amely ellen mindegyik fél tiltakozik.⁶

E jogkövetkezmények tételes vizsgálata a jelen tanulmány kereteit meghaladná. Az alábbiakban ezért csupán azt vizsgáljuk, hogy *az eredeti állapot helyreállítására sor kerülhet-e*, vagy – más jogkövetkezmény kizártsága esetén – a kölcsönszerződést a bíróságnak az ítélethozatalig *hatályossá kell-e nyilvánítania*.

A Ptk. csak részben határozza meg, hogy *az érvénytelenség jogkövetkezményeit milyen sorrendben* alkalmazhatja a bíróság. A törvény alapján az érvényessé nyilvánítás és az eredeti állapot helyreállítása az elsődleges jogkövetkezmény, amelyek közül a bíróság választhat. Hatályossá nyilvánításra, illetve az Új Ptk. alapján az alaptalan gazdagodás pénzbeli megtérítésére akkor kerülhet sor, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé, és a szerződéskötés előtt fennállt helyzetet természetben nem lehet visszaállítani.⁷ A PJE ezt a sorrendet tovább finomította, amikor úgy rendelkezett, hogy a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie, és az érvénytelenség más jogkövetkezményéről a bíróság csak akkor rendelkezhet, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé (pl. jóerkölcsbe ütközés vagy uzsora esetén).⁸

A PJE alapján tehát úgy tűnik, hogy a kölcsönszerződés érvénytelensége esetén az érvénytelenség jogkövetkezményeiről való döntés során (a) a bíróságnak elsőként meg kell kísérelnie a szerződés érvényessé nyilvánítását, (b) ha erre nincs mód, akkor az eredeti állapot helyreállításának van helye, (c) és ha az eredeti állapot helyreállítása nem lehetséges, például azért, mert a fél nem képes az általa kapott szolgáltatás visszatérítésére, akkor a szerződés ítélethozatalig történő hatályossá nyilvánításának van helye.

4 Ptk. 237. §.

5 Új Ptk. 6:133. §, az egyéb jogkövetkezmények: 6:110–6:112. §.

6 PK vélemény 7. pont, Új Ptk. 6:108. § (3) bek.

7 PK vélemény 5. pont, Új Ptk. 6:113. § (1) bek.

8 PJE 4. pont.

3. A VIZSGÁLAT TÁRGYA

Az alábbiakban arra mutatunk rá, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményének a fent bemutatott sorrendje nem érvényesül: ha ugyanis a kölcsönszerződés nem nyilvánítható érvényessé, akkor az eredeti állapot helyreállítására nem kerülhet sor. Ennek az az oka, hogy az eredeti állapot helyreállítása csak dolog tulajdonjogának átruházására irányuló szerződések esetén lehetséges⁹, ezért az a kérdés, hogy mi a kölcsönszerződés érvénytelenségének a jogkövetkezménye abban az esetben, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé, *a kölcsönszerződés jellegadó szolgáltatásának a meghatározása* alapján válaszolható meg, nevezetesen, hogy a szerződés dolog tulajdonjogának az átruházására irányul-e. A jelen tanulmányban azt támasztjuk alá, hogy *a kölcsönszerződés jellegadó szolgáltatása a pénz időleges használata jogának a biztosításában és nem a pénz tulajdonjogának átruházásában áll, ezért az eredeti állapot helyreállítása kizárt*.

A kérdés megválaszolásához az alábbiakban vizsgáljuk, hogy (a) kölcsönszerződés esetén mi minősül a jellegadó szolgáltatásnak; (b) az érvénytelenség jogkövetkezményei tekintetében mi következik abból, hogy devizakölcsönök esetén a kirovó és a lerozó pénznem eltérő; (c) hogyan érvényesülnek az elévülés szabályai az érvénytelenség jogkövetkezményei vonatkozásában; és (d) hogyan alakul annuitásos kamatszámítás esetén az elszámolás.

A kérdés vizsgálata során a devizakölcsönökkel kapcsolatos perek nem szolgálnak támpontul. Ennek oka, hogy a Ptk. 239/A. §-a lehetővé teszi, hogy a felperes csupán a szerződés érvénytelenségének a megállapítását kérje anélkül, hogy egyúttal az érvénytelenség valamely jogkövetkezményének a levonását is kérné. A felperesek e lehetőséggel szinte kivétel nélkül élnek is, ezért a bírói gyakorlatban csupán elvétve merült fel az a kérdés, hogy ha a kereset marasztalásra irányul, akkor az érvénytelenség mely jogkövetkezménye alkalmazandó.

Az Új Ptk. 2014. március 15-én lépett hatályba. A szerződési jogra vonatkozó rendelkezéseit főszabályként az ezt követően megkötött szerződésekre kell alkalmazni.¹⁰ Hosszú ideig alkalmazandó marad ezért a Ptk. is. Az alábbiakban ezért elsődlegesen a Ptk. szabályai alapján vizsgáljuk az érvénytelenség jogkövetkezményének kérdéseit azzal, hogy ahol az Új Ptk. releváns változást hoz, arra külön kitérünk.

⁹ PK vélemény 3. pont.

¹⁰ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény 50. § (1) bek.

4. JELLEGADÓ SZOLGÁLTATÁS KÖLCSÖNSZERZŐDÉSEK ESETÉN

4.1. A jellegadó szolgáltatás relevanciája

Ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé, vagy a bíróság mérlegelése szerint az érvényessé nyilvánítás nem megfelelő jogkövetkezmény, akkor a bíróság az eredeti állapot helyreállításáról vagy a hatályossá nyilvánításról rendelkezik. A PK vélemény szerint azonban az eredeti állapot helyreállítása nem minden esetben lehetséges: ennek feltétele, hogy a szolgáltatás *eredetileg reverzibilis* legyen, és az eredeti állapot helyreállítása *utóbb se váljon lehetetlenné*. Ha a szolgáltatás irreverzibilis, akkor az eredeti állapot helyreállítása kizárt, és a bíróság a szerződést az ítélethozatalig hatályossá nyilvánítja. Az alábbiakban ezért elsőként azt vizsgáljuk, hogy a kölcsönszerződés reverzibilis szolgáltatás nyújtására irányul-e.

4.2. Eredetileg irreverzibilis-e a szolgáltatás kölcsönszerződés esetén?

Eredetileg reverzibilisek a dolog tulajdonának átruházására irányuló szolgáltatások, *irreverzibilisek* viszont a tevékenység végzésében, a tevékenységtől való tartózkodásban, a helytállásban, használati jog biztosításában stb. álló szolgáltatások. A fenti megkülönböztetés oka világos: adásvétel esetén az eladott dolog és a vételár visszaadható, és ezzel az eredeti állapot helyreáll¹¹, bérleti szerződés esetén azonban a megtörtént használat nem tehető meg nem történtté. E különbség indokolja, hogy a vállalkozási, a megbízási és a használati (bérlet, haszonbérlet, haszonkölcsön) szerződések alapján nyújtott szolgáltatások, valamint a biztosítási szerződés vagy a kezesség alapján nyújtott, helytállásban és kockázatviselésben álló szolgáltatások esetén az eredeti állapot helyreállítása helyett a szerződést a bíróság az ítélethozatalig hatályossá nyilvánítja, és ily módon számol el a felek között.

A hatályossá nyilvánítás módját az alábbiakban részletesen vizsgáljuk, de a két jogkövetkezmény közötti jelentős elméleti és gyakorlati különbségre már itt utalunk. Az *eredeti állapot helyreállításának az a célja, hogy a szerződés alapján történő változásokat meg nem történtté tegye*. Mivel a nem tulajdonátruházásra irányuló jogviszonyok esetén ez nem lehetséges, hiszen például bérlet esetén a használat nem tehető meg nem történtté, a hatályossá nyilvánítás eltérő megközelítésből indul ki. *Hatályossá nyilvánítás esetén a bíróság az ítélethozatalig elismeri, hogy a felek az érvénytelen szerződés alapján voltak kötelesek teljesíteni a szolgáltatásukat, a jövőre nézve azonban rögzíti a szerződés érvénytelenségét*.

¹¹ A használat időtartamára vonatkozó elszámolás a jelen tanulmány szempontjából figyelmen kívül hagyható; lásd ehhez a PK vélemény 10. pontját.

Mivel érvénytelen szerződés alapján – ahogy arra a bevezetőben kitértünk – a feleket teljesítési kötelezettség nem terheli, a hatályossá nyilvánítás hatása, hogy a bíróság az ítéletében a már nyújtott szolgáltatások ellenértékét kikényszeríti, a még nem nyújtott szolgáltatások teljesítésére vonatkozó kötelezettséget azonban nem ismeri el. Bérleti szerződés példáján tehát: ha a szerződés két évre jött létre, de egy év után a bíróság megállapítja a szerződés érvénytelenségét, akkor a bíróság csupán azt fogja megvizsgálni, hogy maradt-e ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás (használta-e úgy a bérlő a bérleményt, hogy azért nem fizetett díjat, vagy fizetett-e díjat a bérlő olyan időszakra, amely alatt a bérleményt nem használta), és ha igen, ennek ellenértékének a megfizetésére fogja kötelezni a felet. Egyebekben azonban a múltba nem avatkozik be.

Arra a kérdésre, hogy kölcsönszerződés esetén *mi a jellegadó szolgáltatás*, két-féle irányból lehet megkísérelni a választ. Az egyik értelmezési lehetőség, hogy a kölcsönszerződés tárgya pénz vagy más helyettesíthető dolog, amelyen az átruházással *az adós tulajdonjogot szerez, így az eredeti állapot helyreállíthatósága evidens*, hiszen ez a körülmény önmagában alátámasztja, hogy a szerződés tulajdonjog átruházására irányul. A másik értelmezés azon alapul, hogy a kölcsönszerződés pénz időleges használatának a jogát biztosítja, azaz *a szerződés nem tulajdonátruházásra, hanem idegen dolog használatára irányul*, az ügylettel szükségszerűen együtt járó tulajdonátruházás csupán a pénz speciális jellegéből elkerülhetetlenül fakadó következmény, de nem ez a felek szerződésének a valódi tárgya, a felek ügyleti akarata nem erre irányul.

A jogirodalom álláspontja a kölcsönszerződés jellegadó szolgáltatása tekintetében egységes, ahogy azt a pénzkötelmekre vonatkozó jogirodalom legfőbb szerzőitől származó idézetek világosan alátámasztják. Cottely szerint „Kölcsönszerződésnek nevezzük azt a megállapodást, amellyel a kölcsönnyújtó a másik félnek (kölcsönvevő) hitelnnyújtási célból pénzt időleges használatra ellenszolgáltatásért tulajdonba átenged. (...) A kölcsönszerződésben a kölcsönt nyújtó egyik fél elsősorban a kölcsönzendő pénz tulajdonbaadására, a kölcsönzött összegnek a kikötött időpontig való átengedésére kötelezi magát.”¹² A II. világháborút követő jogirodalmat alapvetően meghatározó Szladits-magyarázat pénzkötelmekre vonatkozó fejezetét jegyző Bátor szerint a következőképpen definiálta a kölcsönt: „A hitelező tartozik a kölcsön összegét az adós tulajdonában és ennek folytán használatában a szerződésszerű visszafizetési időpontig meghagyni. Ez a hitelezőnek az a kötelezettsége, amelyért az adós kamatfizetés útján ellenértéket ad.”¹³ Zoltán a Ptk. kommentárjában a hitelezést és a bizalmi elemet emeli ki a kölcsönszerződés jellegadó sajátosságaként¹⁴, míg a kölcsönszerződésről írt monográfiájában, a

¹² COTTELY p. 161.

¹³ BÁTOR (1942) p. 158. és 177.

¹⁴ EÖRSI GYULA–GELLÉRT GYÖRGY (1981) p. 2426.

jogviszonyt nagyon találóan jellemezve, úgy fogalmaz, hogy „Kölcsönszerződés esetében a kölcsönadó tulajdonképpen sohasem gondol arra, hogy a tulajdonában levő dolgot a kölcsönvevő „tulajdonába” adja. A kölcsönvevő tudata is aligha fogja át a kölcsönbe kapott dologon való tulajdonszerzés tényét. Mindkét fél tudatában az időleges használatra átengedés, illetőleg átvétel áll az előtérben”.¹⁵

Az itt kifejtett értelmezés összhangban van a kölcsön külföldi jogokban kialakult értelmezésével. Roy Goode például a tág értelemben vett kölcsönt (amelybe a pénzkölcsön mellett a halasztott vételárfizetést és a lízinget is besorolja) úgy definiálja, mint valamilyen előny biztosítását, amelynek használatáért az adós később fizet ellenértéket.¹⁶ Az európai szerződési jog szabályozására készített javaslat úgy definiálja a kölcsönt, mint egy olyan megállapodást, amely alapján a kölcsönadó átmeneti időre átengedi egy dolog használatát az adósnak, és a kölcsön tárgyát az adós egy későbbi időpontban köteles visszaadni kamattal vagy kamat nélkül. Kölcsön tárgya pénz vagy más dolog egyaránt lehet.¹⁷ A normaszöveg-javaslatához fűzött indokolás rámutat, hogy a pénzkölcsönt az európai államok zöme időleges használatra irányuló szerződésnek tekinti.¹⁸

A szerzők tehát a kölcsön elsődleges tárgyaként, jellegadó szolgáltatásaként nem a tulajdonszerzést, hanem az időleges használatot emelik ki. Ahogy Zoltán Ödön monográfiájában rámutat: „A kölcsönvevő tulajdonszerzése tehát valójában a kölcsöntárgy és a kötelelem sajátosságából szükségszerűen következő technikai jellegű konstrukcionális megoldás.”¹⁹

A tartalom és a forma, azaz az időleges használat mint gazdasági cél és a tulajdonátruházás mint az ezzel szükségszerűen járó eredmény közötti ellentmondásra látványosan mutat rá Gárdos István és Nagy András, valamint a rendszerváltás előtti irodalomból Zoltán.

Gárdos István és Nagy András a devizakölcsön-szerződésekről írt tanulmányukban kifejtik: „A kölcsön fogalma (...) egy érdekes ellentmondást rejt magában. Míg az ügylet gazdasági tartalma idegen vagyontárgy ideiglenes használataként írható le, jogilag a kölcsönadott dolog tulajdonának az átruházásaként jelenik meg. Ez az ellentmondás a kölcsön tipikus tárgyának, a pénznek a sajátos természetéből fakad. A pénz elsősorban fizetésre használható, a fizetés pedig tulajdonátruházást jelent, ezért pénz esetében nem alkalmazható a bérlet, azaz a birtok átruházása és használati jog engedése; pénz esetében ugyanezt a gazdasági célt a kölcsön szolgálja, amely tulajdonátruházással jár. Ezt az ügylet tartalma és formája közötti ellentmondást az oldja fel, hogy a tulajdonátruházás csupán

¹⁵ ZOLTÁN ÖDÖN (1972) p. 78., kiemelés tőlünk.

¹⁶ ROY GOODE (2004) p. 578.

¹⁷ CHRISTIAN VON BAR – ERIC CLIVE (2009) p. 2456. p.

¹⁸ CHRISTIAN VON BAR – ERIC CLIVE (2009) p. 2461.

¹⁹ ZOLTÁN (1972), p. 78.

ideiglenes, az adós a kölcsön időtartamának lejáratakor köteles a kölcsön összegét visszafizetni (a kapottal megegyező összegű pénz tulajdonát a hitelező részére átruházni). A tulajdonátruházás ellenére, a kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatás lényege az, hogy az adós a hitelező pénzt használja, a hitelező pedig vállalja az adós hitelképességével, annak jövőbeli alakulásával kapcsolatos kockázatokat. A kölcsön esetében a pénz tulajdonjogának az átruházása nem végleges, mint például adásvétel esetén, hanem csupán időleges; ezért az ügylet gazdasági tartalma szempontjából jogosan tekinthető idegen pénz használatának, az ellenszolgáltatás pedig a használat díjának (ami a kamat szokásos meghatározása).²⁰

Zoltán Ödön a kölcsönszerződésről írt monográfiájában – a bírói gyakorlatot is bírálva – rámutat: „Az ítélezési gyakorlat az érvénytelenség jogkövetkezményeinek megállapításánál általában a Ptk. 237. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezést alkalmazza (...). Ezzel az állásponttal szemben azonban hozhatók fel ellenérvek is. Abban az esetben ugyanis, ha az érvénytelenség megállapítására a kölcsönösszeg átadását követően, tehát olyan időben kerül sor, amikor a kölcsönvevő a kölcsönösszeget már használta, a szerződéskötést megelőző helyzet valójában nem állítható vissza, mert a kölcsönösszegnek meghatározott időn át tartott használatát, a szerződéskötést megelőző helyzet valójában nem állítható vissza, mert a kölcsönösszegnek meghatározott időn át tartott tényleges használatát nem lehet meg nem történné tenni. (...) Kölcsönszerződés esetében is – bár sajátos konstrukció mellett – lényegében huzamos jogviszonyról van szó. Az említett szempontból aligha tesz lényegbevágó különbséget az, hogy mi a használat tárgya: pénzüsszeg-e, vagy pedig valamilyen más dolog. Ha egy mosógép bérlete esetében azt kell mondani, hogy az eredeti állapot nem állítható helyre, mert a bérlő a mosógépet meghatározott időn át de facto használta (holott pénzzel a használat értéke kiegyenlíthető, tehát gazdaságilag visszaállítható a szerződéskötést megelőző helyzet), akkor bizonyára erre az álláspontra kellene helyezkedni akkor is, ha nem mosógép, hanem 2000 Ft hasznosításának lehetővé tételéről van szó. A már egészben vagy részben teljesedésbe ment kölcsönszerződés érvénytelensége esetében tehát tulajdonképpen mindig a Ptk. 237. §-a (2) bekezdésének alkalmazásával kellene felszámolni a felek eredeti jogviszonyát.”²¹

Ezt az értelmezést alátámasztja és kiegészíti a Hpt. pénzkölcsönnyújtás-fogalma.²² E szerint ugyanis a kölcsönszerződés tárgya nem csupán a pénzüsszeg folyósítása, hanem „[a] hitel és pénzkölcsön nyújtására irányuló pénzügyi szolgáltatási tevékenység a hitelképesség vizsgálatával, a hitel- és kölcsönszerződések előkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával, figyelemmel kísérésével, ellenőrzésével, a behajtással kapcsolatos intézkedéseket is magában foglalja.” *Nem*

20 GÁRDOS ISTVÁN–NAGY ANDRÁS (2013) p. 383.

21 ZOLTÁN (1972) pp. 377–378.

22 Régi Hpt. 2. számú melléklet I. 10.3 pont, új Hpt. 6. § (1) bek. 40. c) pont.

képzeltető el olyan értelmezés, amely az egységes szolgáltatást megbontja oly módon, hogy a kölcsön folyósítását reverzibilis szolgáltatásnak minősíti, a Hpt. által a pénzkölcsönnyújtás fogalma alá sorolt további szolgáltatás esetén, amelyek tekintetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt azok facere jellegénél fogva, az érvénytelenség más jogkövetkezményét használja.

Mindezek alapján véleményünk szerint alappal állítható, hogy *a kölcsönszerződés nem dolog tulajdonjogának átruházására irányuló jogviszonynak minősül, így az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti irreverzibilitása okán kizárt a PK vélemény 3. pontja alapján, ezért az érvénytelenség jogkövetkezménye tekintetében a bíróságot választási lehetőség nem illeti meg: ha a szerződés érvényessé nyilvánítható, akkor erre kell, hogy sor kerüljön, ha pedig ez kizárt, akkor a szerződés ítélethozatalig történő hatályossá nyilvánításával kell a felek jogviszonyát rendezni.*

4.3. Utólagosan irreverzibilis-e a szolgáltatás kölcsönszerződés esetén?

A PK vélemény utólagos irreverzibilitás esetén sem teszi lehetővé az eredeti állapot helyreállítását.²³ Utólagos irreverzibilitás csak eredetileg reverzibilis szolgáltatás esetén merülhet fel, tehát ennek vizsgálatára csak akkor kerülhet sor, ha a kölcsönt – a fentiek ellenére – nem tekintenénk eredetileg irreverzibilis szolgáltatásnak. *Devizakölcsön-szerződések esetén az adós gazdasági helyzetének megváltozása minősülhet oly körülménynek, amely utólagos irreverzibilitást eredményez.*

A PK vélemény 4. pontja szerint „[c]sak az a fél követelheti eredményesen a neki visszajáró szolgáltatást, aki egyben vállalja, hogy maga is visszatéríti a számára teljesített szolgáltatást és erre képes is.” A PK vélemény alapján tehát eredeti állapot helyreállítása esetén minden esetben vizsgálni kell az eredeti állapot helyreállítását kérő fél fizetőképességét.

A kölcsön rendeltetése az, hogy azt az adós elköltse (pl. ingatlan, gépjármű, fogyasztási cikk vásárlására vagy korábbi adósság törlesztésére). Éppen ebből fakad a kölcsönnek az a sajátossága, hogy a folyósítás és a visszafizetés között szükségyszerűen fennáll egy időtartam, amely alatt a kölcsönösszeg nincs az adós birtokában. Ebből következően kölcsönszerződés esetén éppen az a tipikus, hogy a szolgáltatás irreverzibilissé válik.

A kölcsönnek ezt az alapvető jellegzetességét fokozzák a mai helyzet sajátosságai. A devizahitelekkel kapcsolatos probléma alapvetően a 2008. év végén bekövetkezett gazdasági válságból fakad. Ennek következtében jelentős árfolyamromlás következett be, továbbá sokan elveszítették állásukat vagy csökkent a jövedelmük.

²³ PK vélemény 6. pont.

Ebből fakadóan az adósok jelentős része – a devizahiteleket megtámadó felek szinte kivétel nélkül – képtelenné váltak fizetési kötelezettségeik szerződés szerinti teljesítésére, esedékes törlesztőrészeikkel késedelembe vannak, *reálisan szóba se jöhet az, hogy a tartozásukat egy összegben megfizessék.*

A PK vélemény 4. pontjából az következik tehát, hogy ha a felperes nem igazolja a perben, hogy pernyertessége esetén képes az eredeti állapot helyreállítására, akkor a bíróság még abban az esetben sem rendelkezhetne az eredeti állapot helyreállításáról, ha a szolgáltatás egyébként reverzibilis. *Ilyen esetben csupán hatályossá nyilvánításra kerülhet sor.*

4.4. Az eredeti állapot helyreállíthatatlansága

Felvethető, hogy a PK véleményben kifejtett álláspontot, amely szerint eredeti állapot helyreállítására csak dolog tulajdonjogának az átruházására irányuló szerződés esetén van lehetőség, „rugalmasabban” szükséges kezelni, mivel a *pénztartozás speciális jellege eltérő megközelítést igényel.*

Weiss Emilia arra mutat rá az érvénytelenségről írt monográfiájában, hogy „[s]em a fizikai lehetetlenség, sem a gazdasági célszerűtlenség nem fog pl. általában a klasszikus érvénytelenségi szankció, az eredeti állapot helyreállításának alkalmazása ellen szólni a gazdasági forgalom jelentős számát kitevő adásvételi szerződéseknel, a jelentősége szempontjából sokkal hátrább álló csereszerződéseknel és különösen az érvénytelen szerződések jelentős számát kitevő kölcsön-szerződéseknel.”²⁴

Ez az értelmezés vélhetően azon a kézenfekvő és első ránézésre nehezen megcáfolható állításon alapul, amely szerint *a kapott pénz (pontosabban: az azzal megegyező összegű pénz) visszaadható, így az eredeti állapot helyreállíthatatlansága fel sem merülhet.* Ha az adós a kapott összeget megfizeti a hitelezőnek, míg a hitelező a kapott kamatot visszafizeti az adósnak, azzal az eredeti állapot helyreáll. *Véleményünk szerint ez az álláspont téves, mivel az így létrejövő eredmény valójában nem az eredeti állapotot állítja helyre.* Ennek vizsgálata során abból szükséges kiindulni, hogy mit jelent az eredeti állapot helyreállítása, és ezzel összevetni, hogy kölcsön esetén a tőke és a használat idejére járó kamatok visszafizetése ezzel azonos eredményre vezet-e.

Az eredeti állapot helyreállításának koncepcionális kiindulópontja a következő: „A szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása a kötelelem teljes felszámolását jelenti, olyan helyzetet kell tehát teremteni, mint amilyen akkor lett volna, ha a felek a szerződést meg sem kötik.”²⁵ Az eredeti állapot helyreállítása meg-

²⁴ WEISS EMILIA (1969) p. 417.

²⁵ 3/2010. (XII. 6.) PK vélemény 2. pont.

valósításának lényege a felek által nyújtott szolgáltatások természetben történő kölcsönös visszatérítése.²⁶ Az eredeti állapot helyreállítása esetén is érvényesül az a követelmény, hogy „[a]z érvénytelenség jogkövetkezményei levonásánál a bíróságnak gondoskodnia kell az eredetileg egyenértékű szolgáltatások értékegyensúlyának a fenntartásáról, meg kell akadályoznia bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását”.²⁷ „Ebből következően az eredeti állapot helyreállítása nem azt jelenti, hogy a teljesített szolgáltatások »egy az egyben« kerülnek visszatérítésre, hanem azt, hogy az eredeti állapot helyreállítása során érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy az eredetileg fennállt értékegyensúly fennmaradjon”.²⁸

A fenti elvek alapján *adásvétel esetén az eredeti állapot helyreállítása az eladott dolog visszaadását és a vételár visszafizetését jelenti*. A kölcsön esetében ennek látszólag az felelne meg, hogy az adós visszafizeti a kölcsönt, a hitelező pedig visszafizeti a kapott kamatot. Ez azonban nem megfelelő megoldás.

Amint erre a fentiekben rámutattunk, az adós a kölcsönösszeget, bár tulajdonát ruházás történt, nem végleges jelleggel, hanem időlegesen kapta meg, azt a szerződés érvényessége esetén is vissza kellene fizetnie. A kölcsönösszeg visszafizetése tehát nem az eredeti állapot helyreállításának sajátos következménye, *hanem az adóst a kölcsönszerződés alapján terhelő alapvető kötelezettség*. Míg tehát a fenti példában szereplő adásvétel esetén az eladott dolog visszaadása a felek szerződéséhez képest változást eredményez, hiszen a szerződés az eladott dolog tulajdonjogának végleges átruházására irányult, azaz a vevőt nem terhelte a szerződés alapján a dolog tulajdonjogának a visszaruházása, addig *a kölcsönösszeg visszafizetése lényegében a szerződésben meghatározott céllal azonos eredményre vezet*. Ugyanez a helyzet például bérleti szerződés esetén is, ahol az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti irreverzibilitása következtében fel sem merül. A bérleti szerződés érvénytelensége esetén a bíróság nem rendelkezik a bérelt dolog visszaadásáról, különösen az eredeti állapot helyreállítása körében nem. A bérlő a bérelt dolgot nem azért köteles visszaadni, mert az eredeti állapotot kellene helyreállítani, hanem azért, mert megszűnt a használat jogcíme, azaz a bérelt dolgot érvényes jogcím nélkül tartaná magánál. *A kölcsönösszeg visszafizetése, illetve a bérelt dolog visszaadása nem a szerződéskötés idejére visszamenőleg, hanem csupán a jövőre nézve számolja fel a felek közötti jogviszonyt*.

A kölcsönkapott pénz visszafizetésének kötelezettsége önmagában jelzi, hogy a kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatásnak *nem a tulajdonát ruházás a lényege, hanem az, ami a kölcsönből a törlesztés után is megmarad: az adós meghatározott ideig használhatta az adott összeget*. Az pedig, hogy az adós a kölcsön

26 PK vélemény 3. pont.

27 PK vélemény 8. pont.

28 PK vélemény 8. pont.

kapott összeget használhatta, minden más használati kötelemhez hasonlóan, a szolgáltatást eredetileg irreverzibilissé teszi.

Az eredeti állapot helyreállításának problémáját jól jelzi az adós által fizetett kamat rendezésének a kérdése. Adásvétel esetén a vevő köteles visszaadni a megszerzett dolgot, az eladó pedig köteles visszafizetni a dolog vételárát. Kölcsön esetén e megoldással látszólag azonos eredményre vezet, ha a hitelezőt a bíróság kötelezi az adós által már megfizetett kamat visszafizetésére, hiszen ez vezet arra az eredményre, amely a szerződés megkötését megelőzően fennállt, amely szerint a kölcsönösszeg a hitelezőé, míg a kamatok az adósé. Az analógia azonban nem megfelelő. *A kamat nem a tulajdonátruházás ellenértéke (nem vételár), hanem a használatért (mégpedig a használattal időarányosan) fizetendő díj.* Ezt jól kifejezi, hogy a kamatot a jogirodalom egységesen az idegen pénz használata ellenértékének tekinti (amely világosan kifejezi, hogy a kölcsönt idegen pénz használatának és nem idegen pénz tulajdonjoga megszerzésének tekinti a jogi „köznyelv” is). A kölcsön visszafizetésének tehát nem párja a kamat visszafizetése. *A kamat a meg nem történtté nem tehető használat díja, amely akkor is megilleti a hitelezőt, ha a tőke visszafizetésre került.* A kamat visszafizetése azt eredményezné, hogy az adós ingyenesen használta a kölcsönösszeget. Ez következik a PK véleményből is, amely szerint „[a] másik fél szolgáltatását egyoldalúan használó fél (...) kamat, illetve használati díj megfizetésére köteles.”²⁹ A hitelező tehát az eredeti állapot helyreállítása körében nem lenne kötelezhető a kamat visszafizetésére, hiszen az a használatba adott pénz ellenértéke. Ebből viszont az a PK vélemény logikájával össze nem egyeztethető helyzet következne, hogy kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot helyreállítására oly módon kerülne sor, hogy az adós visszaadja a kapott összeget, míg a hitelező semmilyen szolgáltatás visszatérítésére nem lenne köteles. (A kamattal kapcsolatos további problémákat az alábbiakban vizsgáljuk.)

Mindez ugyancsak alátámasztja, hogy kölcsönszerződés esetén eredeti állapot helyreállításának nincs helye, mivel *a kölcsönszerződésből fakadó szolgáltatás jellegéből adódóan irreverzibilis, így az eredeti állapot helyreállítása esetén nem lehetne a PK véleményben kifejtett elvek szerint rendelkezni a visszatérítendő szolgáltatásokról.*

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja e kérdésben megosztott volt. „[C]sekély szavazatkülönbséggel többséginek tekinthető álláspont szerint, amennyiben a szerződés bíróság általi érvényessé nyilvánítására nem került sor, mind fogyasztói, mind nem fogyasztói kölcsönszerződés teljes érvénytelensége esetén fogalmilag kizárt az eredeti állapot helyreállítása és csak a szerződés határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítása melletti elszámolásnak lehet helye.”³⁰

²⁹ PK vélemény 10. pont.

³⁰ Joggyakorlat-elemző csoport: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél (összefoglaló vélemény), 17. o.

Az alábbiakban ezért azt vizsgáljuk, hogy a kölcsönszerződés hatályossá nyilvánítása esetén melyik felet milyen kötelezettség terheli.

4.5. A kölcsönszerződés hatályossá nyilvánítása

4.5.1. A hatályossá nyilvánítás általában

„Ha a szerződéskötés előtt fennállt helyzet visszaállítása – akár eredeti, akár utólagos irreverzibilitás folytán – nem lehetséges vagy nem célszerű és a szerződés érvényessé sem nyilvánítható, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja és rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítéséről.”³¹

A Kúria BH2013. 241. számú ítéletében rámutat, hogy „[a] szerződés hatályossá nyilvánítása körében a bíróságnak arról kell gondoskodnia, hogy ennek során ne maradjon ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatás. A szolgáltatás értékegyensúlyát csak akkor kell vizsgálnia, ha az érvénytelenségi ok a szolgáltatások értékegyensúlyának hiányára visszavezethető.” Az ítélet indokolása rámutat, hogy „A Ptk. 237. § (2) bekezdése szerint, ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja, és rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítéséről. Az eljáró bíróságnak főszabályként tehát *nem a szolgáltatások értékegyensúlyát kell vizsgálnia, hanem csak azt, hogy van-e olyan szolgáltatás, amelynek ellenszolgáltatása nem történt meg.* A szolgáltatások értékegyensúlyának az érvénytelenség körében történő vizsgálatára csak akkor kerülhet sor, ha a szerződés uzsorás szerződés, vagy ha a szerződés érvénytelensége a szolgáltatások feltűnő értékaránytalanságára alapított megtámadás következtében kerül megállapításra. (...) A Kúria álláspontja szerint azonban a hatályossá nyilvánítás esetében általánosságban nem követelmény, hogy a bíróság a felek szolgáltatásainak értékegyensúlyát utólagosan vizsgálja, megteremtse. *Kizárólag arról kell rendelkezni, hogy abban az esetben, ha az egyik fél a szolgáltatását már nyújtotta, a másik fél azonban még nem teljesítette a saját szolgáltatását, az megtörténjen.*” A perbeli esetben ezen okfejtés alapján a Kúria a bérleti szerződés érvénytelenségének a jogkövetkezményét oly módon vonta le, hogy a szerződést hatályossá nyilvánította, de – mivel az érvénytelenség oka nem a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányában rejlett – az érvénytelen szerződésben megállapított bérleti díj mértékét nem változtatta meg. Hasonló okfejtés jelenik meg a BD'T2010. 2351. számú ítéletben is.³²

³¹ PK vélemény 6. pont.

³² Megjegyzendő, hogy a perbeli esetekben nem volt szolgáltatás nélkül maradt ellenszolgáltatás, így az ítéletek arra vonatkozóan nem tartalmaznak eligazítást, hogy az elszámolásnak hogyan kellene alakulnia.

Egy eseti döntésben a bíróság az elszámolás körében vizsgálta, hogy az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás tekintetében a felek milyen áron kötelesek elszámolni: az elszámolásra az érvénytelen szerződésben rögzített áron került sor.³³ Ugyanez a gondolat jelent meg egy másik közzétett döntésben is, amelyben a bíróság az elszámolás körében azt mondta ki, hogy „[a] szerződés hatályának fennállta alatt pedig a szerződés tárgyát képező dolog rendeltetésszerű használata a felperest, a fizetett díj pedig az alperest a közöttük létrejött szerződés alapján, a saját jogukon illette meg, ezért a szerződés hatályának megszűnésekor az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatások ellenértékének megtérítéséről a bíróságnak ennek figyelembevételével kellett rendelkeznie.”³⁴

A szerződés ítélethozatalig való hatályossá nyilvánítása azt jelenti, hogy a bíróság elfogadja a szerződés alapján eddig történt teljesítéseket, és a jövőre nézve rendezi a jogviszonyt. A szerződés hatályossá nyilvánítása esetén a bíróság az ítélethozattal *cezúrárt alkalmaz: ami a szerződés teljesítése címén addig történt, azt nem érinti; ugyanakkor, mivel a szerződés a jövőre nézve érvénytelen, az alapján a jövőben sem szolgáltatás, sem ellenszolgáltatás nem követelhető, a már teljesített, de ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás ellenértékét pedig meg kell téríteni.* Az ellenértéknek egyenértékűnek kell lennie, különben valamelyik fél vagyoni előnyhöz jutna. A hatályossá nyilvánítás itt kifejtett értelmezése *két szempontból is aggályosnak tűnhet:* egyrészt, ha a felek már teljesítették a szerződésből fakadó szolgáltatásukat, akkor a hatályossá nyilvánítás végeredményében az érvényessé nyilvánítással azonos eredményre vezet, ami ellentmondani látszik a jogintézmény céljának; másrészt pedig, ha az érvénytelenség oka nem a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányában rejlik, akkor a hatályossá nyilvánítással a bíróság a szerződésben rögzített profithoz juttatja a szolgáltatást nyújtó felet. Az első aggályra az a válasz adható, hogy *az érvénytelenség jogkövetkezményei nem jelentenek minden jogviszonyban megoldást.* A már teljesített, nem reverzibilis jogviszonyok esetén, ha a szerződés érvényessé nem nyilvánítható, akkor a bekövetkezett jogsérelmet más módon szükséges szankcionálni. Ennek tipikus eszköze lehet a kártérítés. A második aggállyal kapcsolatban abból szükséges kiindulni, hogy *ha a bíróság beavatkozna a szerződésbe és az elszámolás során profittal csökkentett ellenszolgáltatás megfizetésére kötelezné a felet, akkor a szolgáltatást igénybevevő fél gazdagodna,* hiszen olyan áron jutna a szolgáltatáshoz, amelyen az adott szolgáltatás a piacon nem érhető el. Ez a megoldás ugyancsak indokolatlan lenne, ezért indokolt, hogy a felek közötti elszámolásra a szerződés alapján kerüljön sor.

33 BDT2014. 3111.

34 BDT2010. 2352.

4.5.2. Hatályossá nyilvánítás kölcsönszerződések esetén

Kölcsönszerződés esetében a hatályossá nyilvánítás következtében *a felek addigi teljesítései nem válnak jogalap nélkülivé, ezért azt egyik fél sem köteles visszaadni*. Az adós tehát jogosult volt a kölcsönt használni, a hitelező pedig jogosult a megkapott kamatra és a hiteldíjra. *A jövőre nézve azonban az adós a kölcsönt nem használhatja, azt köteles visszafizetni* (a nála lévő kölcsönösszeg visszafizetés hiányában jogalap nélküli gazdagodást eredményezne), *a hitelező pedig további kamatra nem jogosult*. Hatályossá nyilvánítás esetén tehát a bíróságnak meg kell határoznia, hogy az adósnak mennyi tőketartozása áll fenn, és konstitutív hatályú ítéletével ennek megfizetését kell elrendelnie.

A bíróság ítélete az ítélethozatal időpontjáig teljesített szolgáltatásokba nem nyúlhat bele, kivéve, ha a felek által teljesített szolgáltatások nem voltak egyenértékűek, akár azért, mert a hitelező többet szedett be, mint amennyi megilletné, akár pedig azért, mert az adós hátralékban van a kamatfizetéssel. Ebben az esetben a hatályossá nyilvánítás időpontjáig esedékessé vált kötelezettségek teljesítésére kell kötelezni a hátralékban lévő felet a hatályossá nyilvánított szerződés feltételeinek megfelelően.

5. A TARTOZÁS PÉNZNEME

5.1. Bevezetés

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy *a bíróság a hatályossá nyilvánítás során milyen pénznemben marasztalja az adóst*. Ennek során abból indulunk ki, hogy a Kúria kimondta: a devizaalapú kölcsönszerződések devizaszerződések. „A felek a hitelezőnek és az adósnek a kölcsönszerződésből fakadó pénztartozását egyaránt devizában határozták meg (kíróvó pénznem), és azt mindkét fél forintban volt köteles teljesíteni (lerovó pénznem).”³⁵ A marasztalás pénznemének meghatározásához *a kíróvó és a lerovó pénznem* fogalmának és jelentőségének részletesebb vizsgálata szükséges.

5.2. A pénztartozás fogalma

Noha a pénztartozás a polgári jogviszonyok egyik legalapvetőbb fogalma, annak definícióját a Ptk. nem rögzíti. A jogirodalom egységes álláspontja szerint definíció hiányában pénznek azt a jószágot tekinthetjük, amely a pénz közgazdasági funkcióját betölti. „Amikor azonban nem valamely különleges jogszabály értelmezéséről van szó, hanem általában pénzről, pénztartozásokról, pénz alatt

³⁵ PJE 1. pont.

kétségtelenül azokat a jószágokat (pénznemeket) értjük, amelyek valamely adott helyen és időben a pénz gazdasági és jogi természetű szerepeit betöltik.”³⁶

A pénztartozás fogalma a Ptk. 231. §-ából, illetve az Új Ptk. 6:45. § (1) bekezdéséből vezethető le. E § szerint a pénztartozást – ellenkező kikötés hiányában – a teljesítés helyén érvényben levő pénznemben kell megfizetni. Más pénznemben vagy aranyban meghatározott tartozást a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam alapulvételével kell átszámítani.³⁷

E definícióból következően pénztartozás esetén *a felek a pénztartozást nem közvetlenül, hanem szükségszerűen, minden esetben értékegyenlet útján határozzák meg.* Ahogy többek között Grosschmid, Bátor és Meznerics rámutat: az adós pénztartozás esetén arra vállal kötelezettséget, hogy az esedékességgel annyit fog fizetni (leróni), amennyi megegyezik a szerződésben kirótt pénztartozással. A kirovó és a lerovó pénznem különbözősége tehát minden pénztartozás esetén releváns. A Magyarországon forintban kirótt és a szerződéskötés időpontja szerint Magyarországon teljesítendő tartozás esetén is tekintettel kell lenni arra, hogy *a lerovó pénznem csak a teljesítés időpontjában határozható meg.* E két fogalom eltéréseéből következik ugyanis, hogy a magyar törvényes fizetőeszköz változása és a teljesítési hely megváltozása automatikusan, szerződésmódosítás nélkül meghatározza, hogy az adós miben lesz köteles leróni a tartozását. Ha Magyarország törvényes fizetőeszköze az euró lesz, akkor minden korábban kirótt tartozást – a felek eltérő megállapodásának hiányában – euróban kell majd leróni. Ha pedig a teljesítési hely a szerződéskötést követően megváltozik, ez az új teljesítési hely fogja meghatározni a lerovás pénznemét.³⁸ Minderre tekintettel szükséges vizsgálni a kirovó és a lerovó pénznem fogalmát.

5.3. Kirovó pénznem: a szabad számolás elve

A háború előtti és a háborút követő magánjogi irodalom evidenciaként kezelte a kirovó és a lerovó pénznem különbségét, és a magyar jog még a devizakorlátozások időszakában is többnyire elismerte a felek azon jogát, hogy a tartozást bár milyen pénznemben kiróhatják (ún. szabad számolás vagy szabad kirovás elve).

36 BÁTOR VIKTOR (1941) p. 226. A pénz ezen definíciójából következik, hogy pénztartozás alatt a Ptk. kizárólag a pénz fenti definíciójának megfelelő tartozásokat érti. Nem minősül ezért pénztartozásnak a pénzegyedtartozás, amely esetén a fél egy meghatározott pénzdaráb átadására vállal kötelezettséget, és ugyancsak nem tartozik ide a pénznemtartozás, amikor a fél meghatározott pénznem (pl. kizárólag EUR) fizetésére vállal kötelezettséget.

37 Lényegében ezzel azonos szabályt tartalmazott az 1875-ös kereskedelmi törvény is. A Kt. 326. §-a ugyanis rögzítette, hogy „Ha a szerződés számolási értékéről vagy oly pénznemről szól, mely a teljesítés helyén forgalomban nincsen, a fizetés a teljesítés helyén a lejárat napján jegyzett árfolyam szerint, országos pénznemben történik”.

38 Ptk. 279. §, Új Ptk. 6:44. § (3) bek.

Grosschmid Béni a *Kirovó összeg* címen belül *Alaptétel* alcímen rögzíti a szabad számolás elvét. „Kíróható a tartozás akármiféle pénznemben, mely erre egyáltalán alkalmas. Bel-, külföldiben; tetszésszerű fajosítással.”³⁹ Már *Grosschmid*nál megjelenik az a megfogalmazás, hogy a kirovó pénznem jelenti a tartozás gerincét: „egyéb kínálókozó elnevezések (e helyett: kirovó összeg): számolási, gerinc-, alap-) összeg stb.”⁴⁰

Grosschmid találó analógiával mutatja be a kirovó és a lerovó pénznem különbségét. A két pénznem eltérése azzal azonos, mintha a szerződés azt tartalmazná, hogy „Szolgáltasson Ön 10 mázsa búzát gabonában. Értve: annyi gabonát (akármifélet, búzát, rozsot, kétszerest stb.), amennyi mindenkori érték szerint = 10 mázsa búza. (...) A 10 mázsa búza (...) ez a kirovó összeg.”⁴¹

Grosschmid vizsgálja azt a kérdést is, hogy a bíróság milyen pénznemben marasztalhat: „Mely pénznemben szóljon a marasztalás? A kirovóban. Végrehajtás elrendelése, foganatosítása szintén.”⁴² „Hogy tehát szó sincs arról, hogy az idegen pénznemű tartozás akár a lejáráttal, akár a késedelem következtében az itthoni pénznemben (valuta fori) volna átcsontosítandó.”⁴³

*Grosschmid*hoz hasonlóan *Szladits* is a fentiek szerint tett különbséget kirovó és lerovó pénznem között. „A szűkebb értelemben vett pénztartozásban eszerint fogalmi különbség áll elő a pénztartozás kitűzésének módja: kirovása és teljesítésének módja: lerovása között. Fogalmilag minden pénztartozásban különbséget kell tenni kirovó és lerovó pénznem között: amaz a kötelmi szolgáltatás mértékét, emez a tényleges fizetés eszközét határozza meg.”⁴⁴

Ugyanezen megközelítést követte *Bátor Viktor*, aki szerint a tartozás tartalmát érdemben a kirovó összeg, „a pénztartozás gerince” határozza meg; ettől függ, hogy a lerovó pénznemből mennyit kell adni a tartozás teljesítéséhez, azaz a tartozás tartalmát a kirovó és nem a lerovó pénznem határozza meg. Az adós (ebben az összefüggésben ideértve a kölcsön folyósítására köteles hitelezőt is) mindig a kirovott tartozást teljesíti, bármi is legyen a ténylegesen szolgáltatott lerovó pénznem. *Bátor* evidenciaként mutat rá, hogy „Bármiben történt a lerovása, ezzel a hitelező nem azt a pénzösszeget adta kölcsön, amelyben a lerovása történt, hanem azt a pénzösszeget, amelynek lerovása céljából a fizetést teljesítette.”⁴⁵

Meznerics Iván 1944-ben megjelent monográfiája a következő főbb megállapításokat tartalmazza: „A pénztartozások kirovása bármely jószágban történhetik.

39 GROSSCHMID BÉNI (1932) p. 237.

40 GROSSCHMID BÉNI (1932) p. 237., ugyanígy lásd: BÁTOR VIKTOR (1941) p. 269.

41 GROSSCHMID BÉNI (1932) p. 238.

42 GROSSCHMID BÉNI (1932) p. 501.

43 GROSSCHMID BÉNI (1932) p. 519.

44 SZLADITS KÁROLY (1933) p. 49.

45 BÁTOR VIKTOR (1941) p. 177.

(Szabad számolás).⁴⁶ „Hazai jogrendszerünk és általában az európai jogrendszerek elismerik a pénztartozások kirovásának azt az alapvető tételét, hogy a kirovás akármilyen jószágneemben történhetik. (Szabad számolás rendszer.)⁴⁷ Sőt, a háború miatt bekövetkezett korlátozásokra tekintettel a szerző kifejezetten hangsúlyozza, hogy „az ügyletkötő felek tehát a devizakorlátozások idején is szabadon választhatják meg a kirovó jószágnevet.”⁴⁸

Meznerics vizsgálja, hogy belföldi és külföldi között, valamint belföldi és belföldi között létrejött jogviszonyban is helye van-e a tartozásnak a teljesítés helyének törvényes pénzneemtől eltérő pénzneemben való kirovására. *Meznerics* mindkét esetben igenlő választ ad. „A tartozás kirovó pénzneemének a megállapításánál (...) a devizajogi szabályok nem korlátozzák a felek ügyleti szabadságát. A pénzbeli szolgáltatás mértékét tehát a felek a devizakorlátozások idején is bármely jószágneemben, külföldi pénzneemben is meghatározhatják.”⁴⁹ *Meznerics* ennek alátámasztására idézi a Kúria ítéletét, amelyben az kimondta, hogy „[a]z idegen pénzneemben vagy számolási egységben való kötelemvállalást ugyanis jogszabály nem tiltja és az, ha célzata vagy előidézett hatása szerint nem irányul a gazdasági élet rendes menetének megbontására, veszélyeztetésére, az állami élet rendjét nem sérti.”⁵⁰

A marasztalás pénzneemével kapcsolatban *Meznerics* osztja *Grosschmid* fent idézett álláspontját: „Az idegen pénzben kirótt tartozás hazai pénzre való konvertálásának a bírói ítéletben tehát elvileg nincs helye.”⁵¹

A fentiekből következik a PJE határozat 1. pontjában kifejtett állítás helyessége, nevezetesen, hogy polgári jogilag nem különböztethető meg a devizaalapú hitel (amikor tehát forintban történik a fizetés) és a devizahitel (amikor a fizetésre is devizában kerül sor). Ennek oka, hogy a feleket megilleti a szabad számolás joga, azaz a kirovó pénznevet – jogszabályi tilalom hiányában – bármilyen pénzneemben meghatározhatják.

Ez a lehetőség nem a devizakölcsönök körében merült fel elsőként; például az irodabérleti piacon szinte nem létezik olyan szerződés, amelyben a bérleti díj ne euróban lenne kiróva. Ezen jogviszonyok kapcsán soha senki nem állította, hogy a szabad számolás elve csak akkor illethet meg a feleket, ha legalább valamelyik fél tevékenysége kapcsolódik az adott devizához (például euróban kirótt bérleti díj esetén a bérlőnek keletkezik euróban bevétele, vagy a bérbeadónak keletkezne euróban fizetési kötelezettsége). Továbbá, amint arra fent rámutattunk, a Ptk. 231. § (1) bekezdése, illetve az Új Ptk. 6:45. § (1) bekezdése szerint az idegen

46 MEZNERICS IVÁN (1944) p. 35.

47 MEZNERICS IVÁN (1944) p. 36.

48 MEZNERICS IVÁN (1944) p. 37.

49 MEZNERICS IVÁN (1944) p. 43.

50 P VII. 586/1935.

51 MEZNERICS IVÁN (1944) p. 38.

pénznemben kirótt, Magyarországon teljesítendő pénztartozások esetén éppen az a főszabály, hogy a tartozásokat annak ellenére forintban kell leróni, hogy a kirovásra milyen formában került sor. Ahogy azt a fenti idézetek alátámasztják, a pénztartozás tartalmát a kirovó összeg határozza meg, a lerovó pénznem csak a teljesítés szempontjából bír jelentőséggel. Mindebből tehát az a PJE határozatban is tömören megjelenített következtetés fakad, hogy *a devizaalapú hitel ezért devizatartozást foglal magában, azaz polgári jogi szempontból devizahitelnek minősül.* A devizaalapú hitel megnevezésnek tehát csak az effektivitási kikötéssel ellátott devizahiteltől (amit a köznyelv igazi devizahitelnek nevez) való megkülönböztetésként van jelentősége.

5.4. Lerovó pénznem

A szakirodalom a pénztartozás teljesítését lerovásnak, azt a pénznemet pedig, amelyben a pénztartozást teljesíteni kell, lerovó pénznemnek is nevezi. A lerovó pénznem szabályát a Ptk. 231. § (1)–(2) bekezdése, illetve az Új Ptk. 6:45. §-a világosan rögzíti: a pénztartozást – a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam alapulvételével átszámítva – *a teljesítés helyén érvényben levő pénznemben kell megfizetni.* A szabály – lényegét tekintve – változatlan formában érvényesül a magyar magánjogban. Grosschmid meghatározása szerint: „Fizetendő a tartozás, eltérő kikötés (intézkedés) esetén kívül (...), azon pénznemben, mely törvényes fizető eszköz (s közönségesen egyszersmind valuta), még pedig ott s akkor, hol s amidőn a fizetés történik.”⁵² Grosschmid egyértelműen állást foglal amellett, hogy ezen összegnek csupán a teljesítés tekintetében és nem a tartozás vonatkozásában van relevanciája, ezért is nevezi a lerovó pénznemet „leolvasandó, leszámlálандó, szolgáltatandó” összegnek.⁵³ „A kirovó összeget úgy vesszük, mint amely maga a bevégzett substantia, nem csupán mértéke valamely más substancianak.”⁵⁴

A felek a diszpozitivitás elvéből fakadóan a lerovó pénznem meghatározásában is szabadok. Effektivitási kikötésnek nevezzük azt a szerződéses rendelkezést, amely szerint a pénztartozást a teljesítési hely törvényes fizetőeszközétől eltérő pénznemben, rendszerint a kirovó pénznemben kell teljesíteni. A lerovó pénznem meghatározza, hogy milyen fizetőeszközzel lehet teljesíteni az adott tartozást (nem meghatározó azonban a pénztartozás minősítése szempontjából). A lerovó pénznemben való fizetés a kirovó pénznemben meghatározott tartozást teljesíti.

Mindezt egy példán szemléltetve: egy 1000 euró összegű tartozást itthon (1 EUR = 300 HUF árfolyam estén) 300 000 forint lerovásával lehet teljesíteni. Kölcsönszer-

⁵² GROSSCHMID BÉNI (1932) p. 384.

⁵³ GROSSCHMID BÉNI p. 384.

⁵⁴ GROSSCHMID BÉNI p. 385.

zódás esetén a 300 000 forint megfizetésével az 1000 euró összegű folyósítási vagy törlesztési kötelezettség teljesítése történik meg. 300 000 forint folyósításával tehát a hitelező 1000 euró kölcsönt nyújt, és ezzel az adósnak 1000 euró összegű törlesztési kötelezettsége keletkezik, amelyet előreláthatólag majd forintban kell teljesítenie. Ha azonban a körülmények változnak (pl. Magyarország csatlakozik az euróövezethez, vagy a hitelező a követelést engedményezi egy ausztriai személynek, és ezért a tartozást Ausztriában kell teljesíteni, vagy az adós Kanadába költözik, és ott vezetnek ellene végrehajtást), akkor a lerovó pénznem változhat, anélkül, hogy ez a tartozás összegét érintené.

5.5. Összegzés: a tartozás pénzneme és a marasztalás pénzneme

A fent kifejtettekből az következik, hogy az adós tartozása a kirovó pénzben áll fenn, az pedig, hogy a kirott tartozást milyen pénznemben kell leróni, a szerződés rendelkezésétől függ. A szerződés eltérő rendelkezésének hiányában a tartozást a teljesítés helyén és idején érvényben lévő pénznemben kell megfizetni.

Devizahitel esetén tehát az adós tartozása devizában (jellemzően svájci frankban vagy euróban, kivételesen japán jenben) áll fenn. Ahogy azt a fenti idézetek alátámasztják, *az adós nemteljesítése vagy a szerződés érvénytelensége esetén a bíróság a kirovó pénznemben marasztalja az adóst.* Ez az álláspont mindenben összhangban van a Kúria Polgári Kollégiuma vezetőjének 2012. október 29-ei körlevelével, amely az idegen pénznemben meghatározott követelés végrehajtásának elrendelése tárgyában úgy foglalt állást, hogy „Ha tehát a kirovó pénznem Euro, és a lerovó pénznem forint, akkor a helyes megfogalmazás az lenne, hogy „500.000,- Euronak a kifizetéskor megfelelő értékű forint” vagy „500.000,- Euro kifizetésekor 500.000,- forintnyértéke”; ha azonban a kirovó pénznem forint, és a lerovó pénznem Euro, akkor a helyes megfogalmazás „15.000.000,- forintnak a kifizetésekor megfelelő értékű Euro”, illetve „15.000.000,- forint kifizetésekor 15.000.000,- Euronak a kifizetésekor megfelelő értékű Euro-egyenértéke”. A körlevél ennek kapcsán helytállóan mutatott rá, hogy ha a végrehajtható okirat nem a kirovó pénznemben rögzítené a fennálló tartozást, azzal beavatkozna a felek megállapodásába, és a végrehajtható okirat kiállítása és a végrehajtás közötti idő árfolyamváltozásából fakadó kockázatot a szerződéstől eltérően telepítené.⁵⁵

Mindebből az következik, hogy a bíróság a tőketartozást a kirovó pénznemben köteles meghatározni, és a tartozást az adós – a szerződés eltérő megállapodása hiányában – forintban köteles teljesíteni.

⁵⁵ <http://www.lb.hu/hu/sajto/kuria-polgari-kollegiuma-vezetojenek-2012-oktober-29-ei-korlevele-kollegiumvezetok-reszere-az>

6. A KÖVETELÉS ELÉVÜLÉSE

6.1. Az elévülés és az érvénytelenség kapcsolata kölcsönszerződés esetén

Tekintettel a kölcsönszerződések hosszú futamidejére, *szükséges azt is vizsgálni, hogy a perben érvényesíteni kívánt követelés nem évült-e el*, hiszen az érvénytelenség jogkövetkezményeként a szerződő felek jogviszonyának a bíróság általi rendezésére csak az elévülés, illetve az elbirtoklás időbeli korlátai között kerülhet sor. (Az érvénytelen szerződésekből különféle igények fakadhatnak. Itt csupán az érvénytelenség másodlagos jogkövetkezményei kapcsán vizsgáljuk az elévülés kérdését. Emellett tekintettel kell lenni arra, hogy semmis szerződés esetén az érvénytelenség elsődleges jogkövetkezménye határidő nélkül érvényesül⁵⁶, megtámadás esetén a Ptk. alapján az egyéves elévülési jellegű határidő eltelte jelenti az igényérvényesítés korlátját⁵⁷, azonban megtámadási kifogásként határidő nélkül hivatkozhat a szerződés érvénytelenségére a fél.⁵⁸)

A vizsgálat során abból kell kiindulni, hogy az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik.⁵⁹ *Az elévülés kezdő időpontjának a meghatározásához ezért a követelés esedékessé válásának időpontját kell megállapítani.*

Ahogy Gárdos István a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény elévülési szabályát bíráló tanulmányában rámutat, a kölcsönszerződésből négyféle követelés fakad: (a) a kölcsön folyósítása és (b) a kölcsön fenntartása a szerződés szerinti időtartamra, (c) a kölcsön törlesztése és (d) kamatfizetés.⁶⁰ A *kölcsön folyósítása* iránti követelés a szerződésben meghatározott időpontban esedékessé válik, és ezzel megkezdődik az elévülési idő. A *kölcsön fenntartására* vonatkozó kötelezettség ezzel szemben tipikus folyamatos szolgáltatásra irányuló kötelezettség, amely a szerződés fennállása alatt végig terheli a hitelezőt, így ennek tekintetében elévülésről a jogviszony fennállása alatt nem lehet szó. Az adósnak az a kötelezettsége, hogy a *kölcsön összegét visszafizesse*, közönséges pénztartozás, mégpedig a kölcsön teljes összege tekintetében egységes fizetési kötelezettség, függetlenül attól, hogy a törlesztés egy összegben vagy részletekben válik esedékessé. Ennek megfelelően a hitelezőnek a törlesztés iránti igénye a törlesztésre meghatározott végső időpontban kezd elévülni. Ettől eltérően a *kamatfizetési kötelezettség* nem tekinthető egységes vagy folyamatos szolgáltatásnak. Az adós a folyósítástól kezdődően élvezzi a kölcsönkapott pénz

56 Ptk. 234. § (1) bek., Új Ptk. 6:88. § (1) bek.

57 Ptk. 236. § (1) bek., Új Ptk. 6:89. § (3) bek.

58 Ptk. 236. § (3) bek., Új Ptk. 6:89. § (4) bek.

59 Ptk. 326. § (1) bek., Új Ptk. 6:22. § (2) bek.

60 Ptk. 523. §, Új Ptk. 6:383. §.

használatának lehetőségét. A kamat ezért a megkapott szolgáltatásért járó, a hitelező által már megszolgált ellenérték, amelynek elévülése ezért a tőketartozás elévülésétől függetlenül megkezdődik.⁶¹

Az elévülés szempontjából ugyanakkor *az érvénytelenség alkalmazott jogkövetkezménye is relevanciával bír*. Eltérően alakul ugyanis a kérdés megítélése aszerint, hogy az eredeti állapot helyreállítására vagy a szerződés hatályossá nyilvánítására kerül-e sor.

6.2. Az elévülés kezdő időpontja hatályossá nyilvánítás esetén

A szerződés hatályossá nyilvánítása esetén a bíróság a döntéshozatalt megelőző időre nem bolygatja a teljesített szolgáltatásokat, hanem konstitutív hatályú, azaz jogkeletkeztető ítéletével elrendeli az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás megtérítését. *Az ítéletben meghatározott követelés fogalmilag a bíróság döntése nyomán keletkezik, azt megelőzően tehát annak elévülése kizárt.*

6.3. Az elévülés kezdő időpontja eredeti állapot helyreállítása esetén

Az eredeti állapot helyreállítása esetén eltérő a helyzet. Mivel az érvénytelenség elsődleges jogkövetkezménye, hogy az ilyen ügyletre nem lehet jogot alapítani⁶², az ilyen szerződés alapján teljesített szolgáltatások jogalap nélkülinek minősülnek a szolgáltatás időpontjától kezdve, azaz a visszatérítési kötelezettség a szolgáltatás teljesítésének időpontjában azonnal esedékessé vált. *Kölcsönszerződés esetén tehát az elévülés kezdő időpontja a kölcsön folyósítása.*

Az eredeti állapot helyreállítása iránti igény *elévülését nem szakítják meg* azok a kölcsönhöz kapcsolódó jognyilatkozatok, amelyeknek a szerződésen alapuló igény szempontjából elévülést megszakító hatásuk lehet. Ezért az öt évnél régebben folyósított kölcsönök esetén felmerül az a probléma, hogy *a tőke visszakövetelése iránti igény elévült*. Ennek oka az, hogy az eredeti állapot helyreállításának

61 Lásd részletesen: GÁRDOS ISTVÁN (2014). A jelen tanulmány leadását követően jelent meg a 34/2014. (XI. 14.) AB határozat, amely a 2014. évi XXXVIII. törvény elévülésre vonatkozó 1. § (6) bekezdését vizsgálva – sajnálatos módon mindenféle indoklás nélkül – mondta ki, hogy „[a]z eltérő jogirodalmi véleményekkel szemben alkotmányosan elfogadható álláspont az, hogy ezekben az esetekben az egyes követelések a szerződés fennállása alatt önállóan nem évülhetnek el”. Ebből az Alkotmánybíróság azt vezette le, hogy „az elévülés csak a szerződéses jogviszonynak a szerződés szerinti megszűnésekor kezdődik el. Vagyis ameddig az adós tartozása a pénzügyi intézmény felé (és a pénzügyi intézmény követelése az adós irányában) fennáll, addig az egyes befizetések és követelések elévülése külön-külön nem kezdődhet el, azaz az adós által teljesített befizetésekkel kapcsolatos igények önállóan nem évülhetnek el”. (Indokolás [136].)

62 PK vélemény 2. pont.

alkalmazása figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, hogy kölcsönszerződés esetén a tőke visszafizetésének kötelezettsége nem csupán a restitúcióból következik, hanem az eredeti szerződéses feltételek szerint is fennállt, az adós a kölcsönösszeget csak időleges használatra kapta (szemben például egy adásvétel esetén a vételár visszafizetésére vonatkozó kötelezettséggel). Ebből fakad az az abszurd következmény, hogy „ugyanaz” a tőkekövetelés, amely a szerződés alapján esetleg még nem is esedékes, a szerződés érvénytelensége esetén már el is évülhetett. Úgy gondoljuk, ez is alátámasztja azt, hogy kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot helyreállítása alkalmazásának nincs helye. Egyébként maga az elévülés is erre az eredményre vezet, hiszen – tekintettel arra, hogy az eredeti állapot helyreállítása csak a már teljesített szolgáltatások kölcsönös visszaadásával lehetséges – az elévülési kifogás érvényesítése utólagos irreverzibilitást eredményez, és kizárja a jogkövetkezmény alkalmazhatóságát.

Felmerülhet, hogy az elévülés problémája orvosolható az elévülés *nyugvásának* a szabályaival. A Ptk. alapján az elévülés akkor nyugszik, ha a jogosult igényét menthető ok miatt nem tudja érvényesíteni. A nyugvás szabályainak alkalmazása mellett szól, hogy a felek a vizsgált kölcsönszerződésekben jellemzően nem voltak tudatában a szerződés érvénytelenségének. A bírói gyakorlat alapján azonban *menthető oknak csak objektív körülmény minősülhet, a szerződés érvénytelenségének nem ismerete nem minősül ilyennek* (hacsak a felet valamilyen objektív ok nem akadályozta a megismerésben vagy az igényérvényesítésben). Az a tény tehát, hogy a felek az érvénytelenség tényével nem voltak tisztában, nem eredményezi az elévülés nyugvását.

6.4. Az elévülés kezdő időpontja az alaptalan gazdagodás pénzbeni megtérítése esetén

Ahogy arra a fentiekben utaltunk, *a hatályossá nyilvánítást az Új Ptk.-ban felváltja az alaptalan gazdagodás pénzbeni megtérítése*.⁶³ A hatályossá nyilvánítás és az alaptalan gazdagodás megtérítése az alapgondolatot tekintve azonos: a bíróság nem bolygatja a már mindkét fél által teljesített szolgáltatásokat, hanem csupán az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeni megtérítését rendeli el.⁶⁴ Lényeges különbség ugyanakkor, hogy míg a hatályossá nyilvánítás esetén a bíróság konstitutív ítélettel rendezte a felek jogviszonyát, addig az alaptalan gazdagodás megtérítése esetén, hasonlóan az eredeti állapot helyreállításának esetéhez, *a bíróság deklaratív hatállyal rendezi a felek jogvi-*

⁶³ Új Ptk. 6:113. §.

⁶⁴ 6:113. § (1) bek.

szonyát. Ebből következően az új Ptk. alapján az alaptalan gazdagodás megtérítésének elrendelése esetén is érvényesülnek az eredeti állapot helyreállítására irányuló követelések elévülése kapcsán fent kifejtettek.

7. HATÁLYOSSÁ NYILVÁNÍTÁS ANNUITÁSOS KAMATSZÁMÍTÁS ESETÉN

A fentiekben kifejtettük, hogy kölcsönszerződés esetén a szerződés ítélethozatalig történő hatályossá nyilvánításának van helye, és rámutattunk, hogy ennek során a bíróságnak a már teljesített szolgáltatásokat tudomásul kell vennie, az ítéletében az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás megtérítését kell elrendelnie. Ehhez a bíróságnak főszabályként a fennálló tőketartozást kell meghatároznia. Az *érvénytelenség jogkövetkezményének rendezése során azonban tekintettel kell lenni arra is, hogy a kölcsönszerződések jellemzően a Ptk.-tól eltérő kamatszámítási módszert alkalmaztak.*

A Ptk. kamatszabálya azon alapul, hogy a kamat az idegen pénz használatának ellenértéke. E szabályból következően *a futamidő alatt fizetett kamat folyamatosan csökken, mivel a fennálló tőketartozás is csökken.* Ha a kölcsönösszeg 12 millió forint, a kamat évi 12% és a kölcsönt az adós 20 év alatt fizeti vissza, akkor a törlesztés az alábbiak szerint alakul:

Hó- napok száma	Tőke- törlesztés	Fennálló tőketartozás	Kamat (12% p. a.)	Törlesztés összesen
12.	600 000,00 Ft	11 400 000,00 Ft	1 440 000,00 Ft	2 040 000,00 Ft
24.	600 000,00 Ft	10 800 000,00 Ft	1 368 000,00 Ft	1 968 000,00 Ft
36.	600 000,00 Ft	10 200 000,00 Ft	1 296 000,00 Ft	1 896 000,00 Ft
48.	600 000,00 Ft	9 600 000,00 Ft	1 224 000,00 Ft	1 824 000,00 Ft
60.	600 000,00 Ft	9 000 000,00 Ft	1 152 000,00 Ft	1 752 000,00 Ft
72.	600 000,00 Ft	8 400 000,00 Ft	1 080 000,00 Ft	1 680 000,00 Ft
84.	600 000,00 Ft	7 800 000,00 Ft	1 008 000,00 Ft	1 608 000,00 Ft
96.	600 000,00 Ft	7 200 000,00 Ft	936 000,00 Ft	1 536 000,00 Ft
108.	600 000,00 Ft	6 600 000,00 Ft	864 000,00 Ft	1 464 000,00 Ft
120.	600 000,00 Ft	6 000 000,00 Ft	792 000,00 Ft	1 392 000,00 Ft
132.	600 000,00 Ft	5 400 000,00 Ft	720 000,00 Ft	1 320 000,00 Ft
144.	600 000,00 Ft	4 800 000,00 Ft	648 000,00 Ft	1 248 000,00 Ft
156.	600 000,00 Ft	4 200 000,00 Ft	576 000,00 Ft	1 176 000,00 Ft
168.	600 000,00 Ft	3 600 000,00 Ft	504 000,00 Ft	1 104 000,00 Ft
180.	600 000,00 Ft	3 000 000,00 Ft	432 000,00 Ft	1 032 000,00 Ft
192.	600 000,00 Ft	2 400 000,00 Ft	360 000,00 Ft	960 000,00 Ft
204.	600 000,00 Ft	1 800 000,00 Ft	288 000,00 Ft	888 000,00 Ft
216.	600 000,00 Ft	1 200 000,00 Ft	216 000,00 Ft	816 000,00 Ft
228.	600 000,00 Ft	600 000,00 Ft	144 000,00 Ft	744 000,00 Ft
240.	600 000,00 Ft	0,00 Ft	72 000,00 Ft	672 000,00 Ft
Össz.	12 000 000,00 Ft		15 120 000,00 Ft	27 120 000,00 Ft

A kölcsönszerződésekben azonban a törlesztőrészletet jellemzően úgy állapítják meg, hogy *a törlesztés összege minden hónapban azonos (annuitásos kamatszámítás)*. A törlesztőrészleten belül a kamat aránya folyamatosan csökken, és párhuzamosan nő a tőketartalom aránya. Az annuitásos kamatszámítás esetén a futamidő elején az adós túlnyomórészt kamatot fizet. Az alábbi táblázat a fenti példával azonos paraméterek mellett szemlélteti a törlesztőrészletek alakulását annuitásos kamatszámítás esetén:

Hónapok száma	Tőke-törlesztés	Fennálló tőketartozás	Kamat (12% p. a.)	Törlesztés összesen
12.	153 843,02 Ft	11 846 156,98 Ft	1 431 721,01 Ft	1 585 564,03 Ft
24.	173 354,17 Ft	11 672 802,81 Ft	1 412 209,86 Ft	1 585 564,03 Ft
36.	195 339,82 Ft	11 477 462,99 Ft	1 390 224,22 Ft	1 585 564,03 Ft
48.	220 113,80 Ft	11 257 349,20 Ft	1 365 450,24 Ft	1 585 564,03 Ft
60.	248 029,73 Ft	11 009 319,46 Ft	1 337 534,30 Ft	1 585 564,03 Ft
72.	279 486,11 Ft	10 729 833,35 Ft	1 306 077,92 Ft	1 585 564,03 Ft
84.	314 931,95 Ft	10 414 901,40 Ft	1 270 632,09 Ft	1 585 564,03 Ft
96.	354 873,20 Ft	10 060 028,20 Ft	1 230 690,83 Ft	1 585 564,03 Ft
108.	399 880,01 Ft	9 660 148,20 Ft	1 185 684,03 Ft	1 585 564,03 Ft
120.	450 594,80 Ft	9 209 553,40 Ft	1 134 969,23 Ft	1 585 564,03 Ft
132.	507 741,50 Ft	8 701 811,90 Ft	1 077 822,53 Ft	1 585 564,03 Ft
144.	572 135,83 Ft	8 129 676,07 Ft	1 013 428,20 Ft	1 585 564,03 Ft
156.	644 696,97 Ft	7 484 979,10 Ft	940 867,06 Ft	1 585 564,03 Ft
168.	726 460,69 Ft	6 758 518,41 Ft	859 103,35 Ft	1 585 564,03 Ft
180.	818 594,08 Ft	5 939 924,33 Ft	766 969,95 Ft	1 585 564,03 Ft
192.	922 412,30 Ft	5 017 512,03 Ft	663 151,73 Ft	1 585 564,03 Ft
204.	1 039 397,27 Ft	3 978 114,76 Ft	546 166,76 Ft	1 585 564,03 Ft
216.	1 171 218,86 Ft	2 806 895,90 Ft	414 345,17 Ft	1 585 564,03 Ft
228.	1 319 758,73 Ft	1 487 137,17 Ft	265 805,30 Ft	1 585 564,03 Ft
240.	1 487 137,17 Ft	0,00 Ft	98 426,86 Ft	1 585 564,03 Ft
Össz.	12 000 000,00 Ft		19 711 280,65 Ft	31 711 280,65 Ft

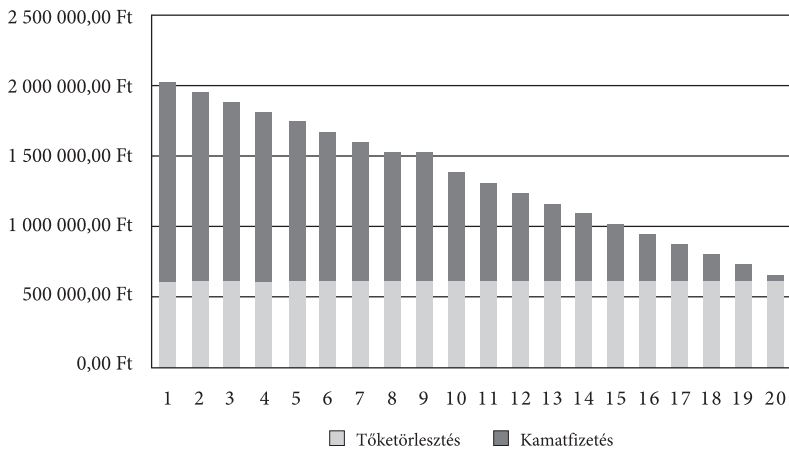
A kétféle kamatszámítási módszer között lényeges, az érvénytelenség jogkövetkezményei kapcsán releváns különbség, hogy az *annuitásos kamatszámítás csak akkor tükrözi a felek megállapodását, ha a szerződés az eredetileg rögzített feltételeknek* (futamidő, törlesztőrészletek száma, esedékesség) *megfelelő törlesztéssel szűnik meg, hiszen ebben az esetben összességében az adós valóban a tőke után járó kamatot fizeti meg*. Ha azonban a törlesztésre nem a szerződés szerint kerül sor – például, mert a bíróság az érvénytelenségre tekintettel a szerződést hatályossá nyilvánítja, és rendelkezik a fennálló tőketartozás egy összegben való megfizetéséről –, akkor az *adós túlfizetésben lesz, mivel olyan tőke után is fizetett kamatot, amelyet a bíróság ítélete következtében nem használt*. A fenti példánál maradva, ha

a bíróság a negyedik év végén nyilvánítja hatályossá a szerződést, akkor az adós a tőkearányos kamatszámítási módszerhez képest 271 604 forint „túlfizetésben” lesz, hiszen időarányos törlesztés esetén 5 328 000 forint kamatot fizetett volna, míg annuitásos kamatszámítás esetén 5 599 605 forintot fizetett, a túlfizetés e két összeg különbsége.

A kétféle kamatszámítás közötti különbséget jelzi az alábbi két grafikon, amely a fenti feltételekkel nyújtott kölcsön törlesztőrészleteinek az eltérő tőke- és kamattartalmát mutatja.

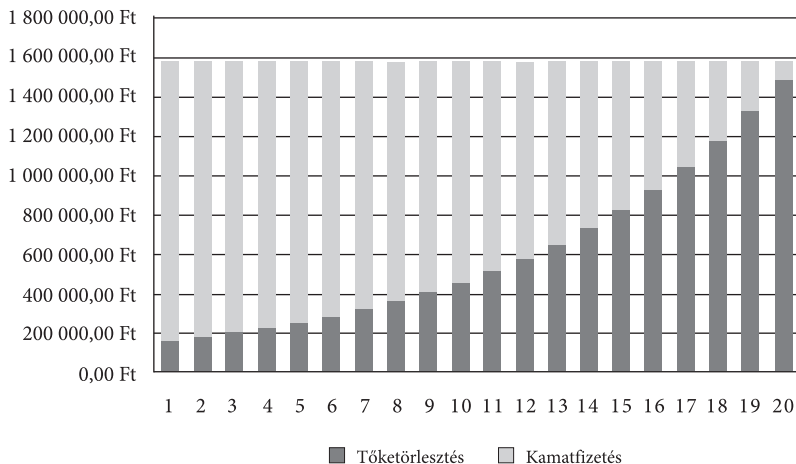
1. ábra

Tőkearányos kamatszámítás

2. ábra

Annuitásos kamatszámítás

Ha tehát a bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeként a szerződést hatályossá nyilvánítja, akkor annuitásos kamatszámítás esetén a fennálló tőketartozást azt is figyelembe véve kell meghatározni, hogy az adós a kamatok tekintetében mekkora túlfizetésben van.

8. ÖSSZEGZÉS

A fentiek alapján álláspontunk szerint a kölcsönszerződés nem dolog tulajdonjogának átruházására, hanem idegen pénz használatára irányuló jogviszonynak minősül, így az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti irreverzibilitása okán kizárt a PK vélemény 3. pontja alapján. A 2008-as gazdasági válság következtében a perek túlnyomó részében ettől eltekintve is az eredeti állapot helyreállíthatatlanságát kellene megállapítani utólagos irreverzibilitás miatt, mivel az eredeti állapot helyreállítását kérő fél a kapott kölcsön visszafizetésére nem lenne képes. Végül pedig az eredeti állapot helyreállíthatatlansága következik a jogviszonyból fakadó követelések (részbeni) elévüléséből is.

Az eredeti állapot helyreállíthatatlansága következtében – ha az érvénytelenség oka nem küszöbölhető ki – a szerződést az ítélethozatalig hatályossá kell nyilvánítani. Ilyen esetekben a bíróság az ítéletében állapítja meg a kirovó pénznem alapulvételével az adós fennálló tőketartozását, és az adóst ennek megfizetésére kötelezi a bíróság.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÁTOR VIKTOR (1941): Pénztartozás. Kamat. In SZLADITS KÁROLY (szerk.): Magyar Magánjog. III. kötet. Budapest, Grill.
- BÁTOR VIKTOR (1942): Kölcsön. In SZLADITS KÁROLY (szerk.): Magyar Magánjog. IV. kötet. Budapest, Grill.
- COTTELY ISTVÁN: A bankügyletek joga. Budapest, TÉBE.
- EÖRSI GYULA – GELLÉRT GYÖRGY (szerk.) (1981): A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Harmadik kötet, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- GÁRDOS ISTVÁN (2014): A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja. *Jogtudományi Közöny*, 2014/9., pp. 387–399.
- GÁRDOS ISTVÁN–NAGY ANDRÁS (2013): A devizahitel jogi alapkérdései. *Hitelintézeti Szemle*, 2013/5., pp. 371–387.
- GOODE, ROY (2004): Commercial law. 3rd ed., London: Penguin.
- GROSSCHMID BÉNI (1932): Fejezetek kötelmi jogunk köréből. II/1. Budapest, Grill.
- MEZNERICS IVÁN (1944): A pénztartozások joga és a devizajog. Budapest, Tébe.
- SZLADITS KÁROLY (1933): A magyar magánjog vázlata. II. rész. Budapest, Grill.
- VON BAR, CHRISTIAN – CLIVE, ERIC (szerk.) (2009): Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full ed., München: Sellier.
- WEISS EMILIA (1969): A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- ZOLTÁN ÖDÖN (1972): Kölcsönszerződés. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.